

FEBRUAR 2022.

OTPORNI BALKAN

ROD I ORGANIZOVANI KRIMINAL

FATJONA MEJDINI I KRISTINA AMERHAUSER

OTPORNI BALKAN

Ovaj izveštaj je dio serije Globalne inicijative protiv transnacionalnog organiziranog kriminala (GI-TOC) Otporni Balkan, koja se bavi temama od zajedničkog interesa za organizacije civilnog društva (OCD) na Zapadnom Balkanu koje se bave pitanjima vezanim za organizirani kriminal. Ovaj izveštaj se fokusira na pitanja vezana za rod i organizirani kriminal, te razmatra kako OCD razmatraju rodne aspekte u svom radu.

Ovaj izveštaj je rezultat GI-TOC Opservatorije za ilegalne ekonomije u Jugoistočnoj Evropi i GI-TOC Fonda za otpornost.

Izveštaj je zasnovan na podacima, informacijama i analizama koje su prikupili i podelili akteri civilnog društva iz regije Zapadnog Balkana. Posebno bismo želeli zahvaliti Walteru Kempu na njegovoj podršci i smernicama, kao i dobitnicima grantova GI-TOC Fonda za otpornost koji se nalaze u regiji na njihovom iskrenom i konstruktivnom angažmanu tokom cijelog procesa. Takođe odajemo priznanje za hrabar i predan rad žena koje vode OCD koje se bore protiv organizovanog kriminala i korupcije na Zapadnom Balkanu.

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku nemačkog Ministarstva vanjskih poslova. Njegov je sadržaj, međutim, isključivo odgovornost GI-TOC i ne odražava nužno stavove stavove Vlade Nemačke.

© 2022 Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala 2022.
Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne sme se reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji način bez pisanog odobrenja Globalne inicijative.
Naslovница: © Armend Nimani/AFP preko Getty Images; Tingey advokatska firma za povrede putem Unsplasha

Molimo da pitanja uputite na:
Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organiziranog kriminala
Avenue de France 23
Geneva CH-1202
Switzerland
www.globalinitiative.net

SADRŽAJ

SAŽETAK I PREPORUKE	2
UVOD: ULOGA ŽENA U ORGANIZOVANOM KRIMINALU	4
POL I POKRETAČI ORGANIZOVANOG KRIMINALA I ONI KOJI GA OMOGUĆUJU	7
RODNO OSETLJIVI PRISTUPI SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA NA ZAPADNOM BALKANU	12
ULOGA ŽENA U ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA	16
NAPREDOVANJE	20
NAPOMENE	21

GI-TOC je organizovao „dijaloge o otpornosti“ u glavnim gradovima zemalja Zapadnog Balkana 2021. Diskusije su uključivale fokus na rod i organizovani kriminal.

SAŽETAK I PREPORUKE

U decembru 2020. godine, Globalna inicijativa protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (GI-TOC) sazvala je preko 50 predstavnika civilnog društva na dvodnevni onlajn događaj kako bi razgovarali i razmišljali o aktuelnim izazovima i mogućnostima za nevladine organizacije, medije i akademsku zajednicu koji rade na pitanjima vezanim za organizovani kriminal i korupciju.¹ Jedna od tema dnevnog reda bila je „rod i organizovani kriminal“. Iako su učesnici u početku bili skeptični i uopšteno je bilo malo znanja o uticaju roda na organizovani kriminal, diskusija je bila plodna, a učesnici su cenili priliku da razmene iskustva o metodologijama istraživanja i dobrim praksama. Neki su tražili da se ovoj temi posveti više pažnje i o njoj pruži više informacija.

Ovaj sažetak je nastavak izveštaja o politici *Snažniji zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu* i diskusije koja je započeta na sastanku u decembru 2020. godine. Takođe je odraz rastuće svesti Opservatorije za ilegalne ekonomije u jugoistočnoj Evropi (SEE-Obs) o primeni rodne perspektive na organizovani kriminal u svom radu. Koristeći primere i studije slučaja iz regionala, ovaj sažetak pruža perspektivu civilnog društva o rodu i organizovanom kriminalu. Autori i istraživači prepoznaju rod kao nebinarni i shvataju da pripadnici seksualnih i rodnih manjina takođe mogu iskusiti organizovani kriminal i reagovati na njega na različite načine. Ovaj sažetak se oslanja i na polustrukturirane intervjuje, diskusije fokus grupa i informacije prikupljene putem onlajn upitnika za korisnike grantova GI-TOC Fonda za otpornost na Zapadnom Balkanu u novembru 2021. godine.

Takođe uključuje pozivanje na sekundarne izvore i vladine podatke gde je to relevantno. Istraživački tim je pružio kvalitativnu analizu na osnovu prikupljenih informacija, svog iskustva u regionu i svoje mreže kontakata.

U daljem tekstu su preporuke za civilno društvo o tome kako dalje:

- Postoji potreba da se posveti veća pažnja ulozi roda u organizovanom kriminalu, kako bi se razmotrile rodne perspektive i njihov uticaj na organizovani kriminal prilikom programiranja aktivnosti na Zapadnom Balkanu. U tom kontekstu postoji i potreba da se posveti veća pažnja ulozi tradicionalne rodne paradigme na Zapadnom Balkanu i njenom uticaju na organizovani kriminal.
- Rodno osjetljiva perspektiva na Zapadnom Balkanu treba da prevaziđe isključivo jači fokus na žene. Rodna perspektiva bi trebalo da obuhvata osjetljivost na pokretače, ulogu i uticaj organizovanog kriminala na različite grupe, uključujući seksualne i rodne manjine, i odnose moći između rodnih grupa.
- Civilno društvo treba da radi sa pozitivnim uzorima u umetnosti, sportu, biznisu i zajednici, kao i sa influenserima, kako bi stvorilo alternative negativnim uzorima i narativima koji veličaju nasilje, organizovani kriminal i toksičnu muškost.
- Civilno društvo bi trebalo da bude kreativno u korišćenju alata kao što su društveni mediji za promovisanje povećane rodne svesti, uključujući bolje razumevanje rodnih pokretača, uloge i uticaja organizovanog kriminala na muškarce, žene i rodne manjine.
- Postoji potreba da OCD u regionu rade zajedno na razmeni ekspertize i podizanju svesti o dobrim praksama. Postojeće smernice i publikacije, kao što je izveštaj GI-TOC-a o ponovnom razmišljanju o otpornosti, mogu se prevesti na lokalne jezike i dodatno promovisati.²
- Drugi način unapređenja umrežavanja i razmene ideja se odvija kroz stvaranje koalicije organizacija u medijima, akademskoj zajednici, privatnom sektoru i nevladinim organizacijama na čelu sa ženama.
- Civilno društvo bi trebalo da sarađuje sa donatorima kako bi rodni fokus postao više od „zahteva za predlogom“, već pre temelj za podizanje svesti o lokalnim potrebama i pretvaranje istih u stavke koje se mogu preduzeti.
- Donatori bi trebalo da pomognu subjektima civilnog društva na Zapadnom Balkanu da povećaju svoje kapacitete za uključivanje rodnih pitanjima u svoj rad tako što će fasilitirati sastanke o toj temi i promovisati rodno osjetljiva istraživanja.

Rod igra ključnu ulogu u jačanju otpornosti zajednice na organizovani kriminal. Na Zapadnom Balkanu žene su na čelu inicijativa civilnog društva.

UVOD: ULOGA ŽENA U ORGANIZOVANOM KRIMINALU

Organizovani kriminal na Zapadnom Balkanu obično se smatra „muškim svetom“, a u istraživanjima o organizovanom kriminalu dominirao je fokus na muškarcima kao primarnim uzročnicima kriminalnog ponašanja. Bilo je nekoliko ispitivanja o ulozi žena u organizovanom kriminalu, a većina njih je zaključila da žene gotovo uvek imaju pomoćnu ulogu u odnosu na muškarce, i da im u izvesnoj meri nedostaje agentura ili su nesvesni agenti, u smislu da mogu igrati ulogu tako što su prevarene da pomognu svojoj porodici, nemaju izbora ili ne znaju šta rade.³

Međutim, posmatrati ulogu žena u organizovanom kriminalu na ovaj način je i ograničavajuće i obmanjujuće. To takođe značajno potcenjuje ne samo njihovu aktivnu ulogu počinilaca u kriminalnim mrežama, već i kao dela zajednica u kojima njihovo delovanje može da bude pozitivna snaga za promenu i otpornost. Ovaj ograničeni fokus je doveo do značajnog jaza u razumevanju uloge žena kao kriminalnih aktera, uticaja koji to ima na dinamiku organizovanog kriminala i uticaja na reagovanje politike i organa reda.

Na Zapadnom Balkanu, diskusije o tome zašto se ljudi pridružuju organizovanim kriminalnim grupama obično su se fokusirale na mlade muškarce, i kako mešavina toksične muškosti, društvenog pritiska i privlačnosti životnog stila tipa «obogati se brzo» privlači mladiće koji teško pronalaze mogućnosti zapošljavanja u formalnom sektoru.⁴ Međutim, potrebno je više istraživanja o pokretačima organizovanog kriminala, uključujući i o ulozi žena kao kriminalnih aktera i u okviru kriminalnih tržišta, kao i o odnosu moći između polova.

Pol je ključna odrednica kriminaliteta, ponekad i iznad društveno-ekonomskog, obrazovnog ili radnog statusa osobe.⁵ Pol takođe igra ključnu ulogu u utvrđivanju žrtava organizovanog kriminala: gotovo svaka osoba koja je žrtva trgovine radi komercijalnog seksualnog rada sa Zapadnog Balkana ili na Zapadni Balkan je ženska,⁶ dok su skoro svi ubijeni u sklopu crnogorskog narko-rata muškarci.⁷ Uključivanje rodnih perspektiva u istraživanje i diskurs o pitanjima vezanim za organizovani kriminal i korupciju na Zapadnom Balkanu takođe doprinosi davanju glasa žrtvama organizovanog kriminala.

Ovaj kratak izveštaj pokazuje da rod takođe igra ključnu ulogu u jačanju otpornosti zajednice na organizovani kriminal. Širom Zapadnog Balkana, žene su na čelu vodećih organizacija civilnog društva koje se bave ranjivostima povezanim sa organizovanim kriminalom i korupcijom. Uključivanje njihovih perspektiva u odgovore zajednice je važno da bi se dodatno raspakovala sama pojava i ojačala otpornost.

Slike koje veličaju toksičnu muškost i nasilje suviše su uobičajene među mladima na Zapadnom Balkanu.
Foto: Twitter

RODNA PERSPEKTIVA

Širom sveta, pozivi za primenu rodno zasnovane prizme u razvoju znatno su se povećali u protekloj deceniji.⁸ Ova tema polako dobija pažnju i na Zapadnom Balkanu. Međutim, u oblasti organizovanog kriminala, razmišljanja i debata medija, akademske zajednice i nevladinih organizacija o ovom pristupu i dalje su veoma ograničeni. To ne važi samo za rod kao temu koju obrađuju OCD, već i kada je reč o stepenu rodne svesti unutar OCD i načinu na koji planiraju svoje aktivnosti.

Autori i istraživači prepoznaju rod kao nebinaran i razumeju da pripadnici seksualnih i rodnih manjina takođe mogu da dožive i reaguju na različite načine na organizovani kriminal. Međutim, imajući u vidu novost ove teme, predstavnici civilnog društva obično se pozivaju na razlike između muškaraca i žena kada razgovaraju o rodnim pitanjima, manje se fokusirajući na seksualne i rodne manjine. Zapravo, izraz "rod" u ovom kontekstu se i dalje koristi samo kao sinonim za povećanu usredsređenost na žene.

Uzimanje „rodne perspektive“ uključuje sagledavanje sledećih aspekata:

- Rodno opredeljeni pokretači organizovanog kriminala, uključujući marginalizaciju žena i norme koje se tiču muškosti, kao i ranjivosti žena, muškaraca i seksualnih i rodnih manjina;
- Uloga žena, muškaraca i seksualnih i rodnih manjina, uključujući puteve u organizovani kriminal;
- Generički uticaj organizovanog kriminala, uključujući i žrtve organizovanog kriminala;
- Učešće žena, muškaraca i seksualnih i rodnih manjina u civilnom društvu, vladu i medijskim agencijama koje rade na suzbijanju organizovanog kriminala, uključujući rodne rizike sa kojima se suočavaju u svom radu;
- Polazne tačke za rešavanje rodno zasnovanih pokretača, uloga i uticaja organizovanog kriminala, uključujući kampanje za podizanje svesti, promovisanje zakonodavne reforme i uloge žena u organizacijama civilnog društva.⁹

Organizacija civilnog društva na severu Kosova koja radi sa mladima na podizanju svesti o trgovini ljudima.¹⁰
© Community Building Mitrovica

POL I POKRETAČI ORGANIZOVANOG KRIMINALA I ONI KOJI GA OMOGUĆUJU

Percepције о томе шта је организовани криминал и ко се њиме бави су у великој мери под утицјем друштвених норми, популарне културе и медија. Ангаžовање у организованом кримналу има тенденцију да одражава родне улоге и очекивања друштва.¹¹ На Западном Балкану на имидž организованог кримinala i onih koji su u njega укључeni i dalje utiče искуство рата деведесетих година, као и транзиција локалних економија и друштава из комунизма у liberalnu демократију.¹²

Širom региона, слика организованог кримinala se често повезује са снажним муškim улогама и насиљем. Muškarci se smatraju primarnim akterima jer уопште у друштву играју централну улогу; oni su борци i хранитељи породице. Iako je организовани криминал већ био prisutan u mnogim delovima региона pre i tokom ратова u Jugoslaviji, čini се da je u postkonfliktnoj klimi организовани криминал ponudio muškarcima нови начин да истакну ili ponovo потврде своју muškost.¹³

Na Zapadnom Balkanu, popularni su filmovi као што је 'Scarface' (Lice са озилјком) – као и музика која маčо младиће који nose оружје, имају upadljivo материјалистички, muški нормативни stil života представља glamuroznim.¹⁴ Ponekad se култура droge takođe представља glamuroznom. Muški fudbalski huligani са karakterističnim stilom облачења i ponašanja, укључујући насиље, takođe су deo toksičnih grupnih identiteta u nekim zajednicама.¹⁵ Čak i младићи који nisu kriminalci oponašaju

kodeks oblačenja i stil gangstera, i voze slične automobile.¹⁶ Žene su često prikazane kao dodaci snažnom muškarcu, i seksualizovane su ili svedene na objekat.

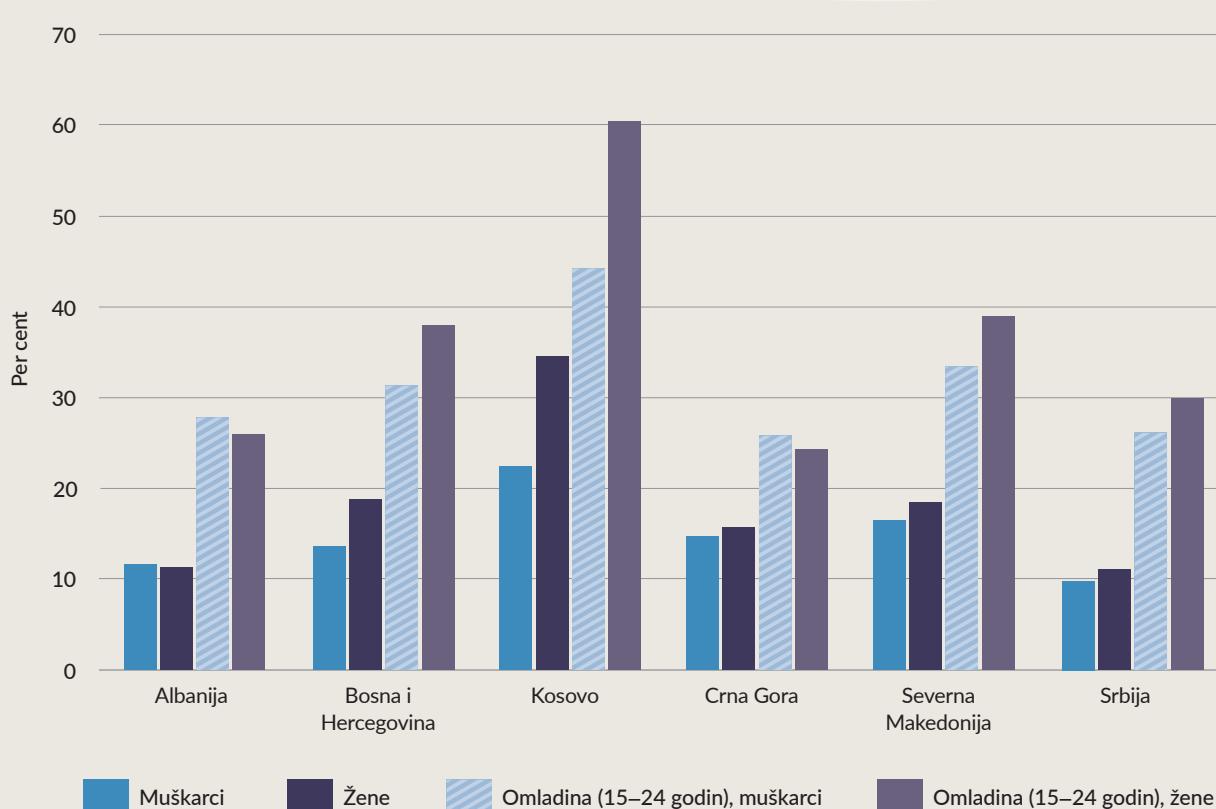
Takve slike zločina se dele na društvenim mrežama i u muzici. Jedan reper čiji se stihovi odnose na trgovinu kanabisom i glorifikuju kriminalni život ima 1,6 miliona pratileaca na Instagramu. U Bosni i Hercegovini, profili nekoliko poznatih kriminalaca ili ljudi bliskih kriminalnim grupama privukli su više od pola miliona pratileaca.¹⁷

Ovakav način života ponekad se čini još privlačnjim s obzirom na spor tempo ekonomskog razvoja u regionu i nedostatak mogućnosti za rad u zvaničnoj ekonomiji, posebno u manjim gradovima i selima. Kako je rekao jedan učesnik: „Na kraju krajeva, za kriminal nije potreban CV.“¹⁸ U okruženju u kojem su legitimne radne i karijerne mogućnosti ograničene, mladići navodno traže alternative, baveći se kriminalom kako bi održali svoju sliku muškosti i ispunili ulogu hranitelja.¹⁹ Tokom fokus grupe organizovanih u Albaniji, mladići su izvestili da pridruživanje kriminalnoj grupi može da bude privlačno, što im omogućava da se osećaju osnaženo, ostvare određeni status u zajednici i steknu bogatstvo koje bi inače bilo van domašaja. Pritisak da se zaradi novac, pojačan gore pomenutim slikama onih koji su „uspešni“, koje se šire na društvenim mrežama, i suočavanjem sa stvarnošću ograničenih lokalnih prilika, predstavlja pokretač za (legalnu ili ilegalnu) emigraciju kako bi im se omogućilo da „uspeju“ i pomognu svojoj porodici kod kuće. Tamo gde legalna emigracija nije moguća, mladi rizikuju i često plaćaju velike iznose da budu prokrijumčareni.

Intervjui sa ženama uključenim u organizovani kriminal su pokazali da su glavni faktori za ulazak u svijet kriminala ekonomski.

Intervjui sa ženama koje se bave organizovanim kriminalom pokazali su da su njihovi glavni motivacioni faktori da postanu deo kriminalnog sveta takođe ekonomski.²⁰ Izvestan broj vodećih pokazatelja pokazuju da se žene suočavaju sa još većim ekonomskim teškoćama nego muškarci na Zapadnom Balkanu. Nezaposlenost u regionu je naročito velika među mlađim ženama. U Bosni i Hercegovini u 2019. godini je bilo zaposleno samo 35% žena, što je jedna od najnižih stopa zaposlenosti u regionu.²¹ Razlika u platama između polova u Albaniji u 2020. godini iznosila je oko 10,7%,²² u Crnoj Gori u 2018. godini je bila 11%,²³ a u Srbiji u 2020. godini između 11% i 16%.²⁴ Žene koje se bave uzgojem kanabisa u Albaniji izvestile su da su 45 dana radile na sušenju, čišćenju i pakovanju

kanabisa koji će kasnije biti isporučen u Italiju. Kako navodi jedna od njih: "Bilo je to intenzivno, ali zadovoljavajuće iskustvo. Za osam sati rada plaćeno nam je 2.000 ALL [€16], a ako biste radili deset sati, dobijali biste 2.500 ALL [€ 19]. Od zarađenog novca sam kupila odeću i školske knjige za svoju decu."²⁵ Ponekad su svoje angažovanje u proizvodnji kanabisa doživljavale kao poljoprivredni posao, a ne kao organizovani kriminal.²⁶

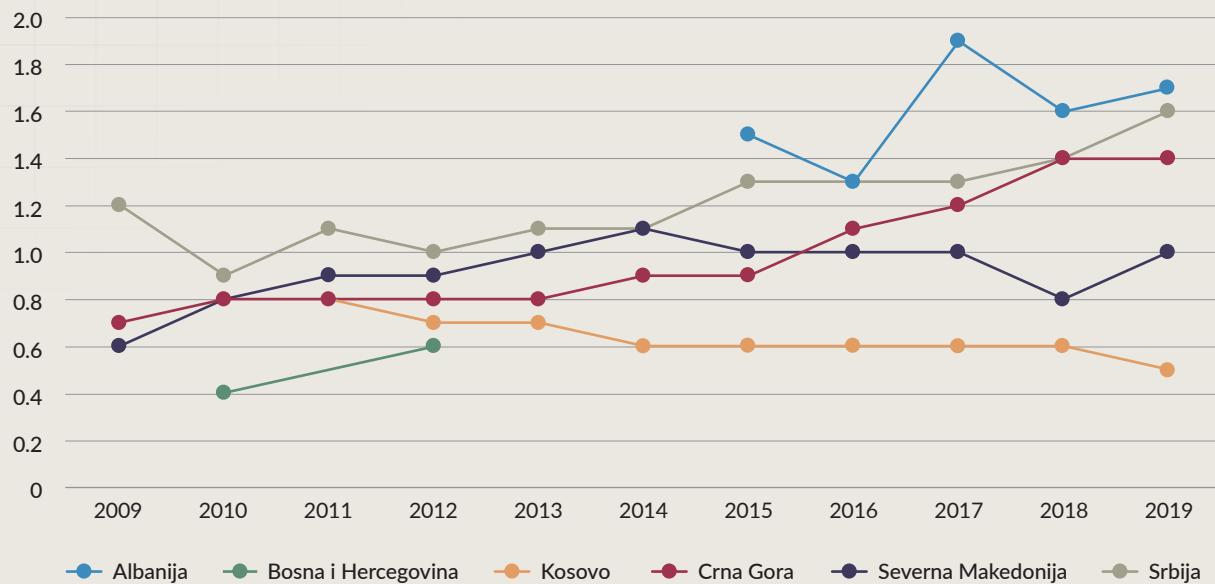

SLIKA 1 Podaci o nezaposlenosti za Zapadni Balkan, 2019.

Izvor: Otvoreni podaci Svetske banke

Društva na Zapadnom Balkanu brzo se menjaju, a to se vidi i po tome kako se doživjava uloga žena. Jedan od pokazatelja ove promene je sve veća stopa razvoda. Posebno u glavnim gradovima i urbanim sredinama, žene postaju osnaženije i zauzimaju visoke položaje u politici, vladinim institucijama i privatnom sektoru.²⁷

Paralelno sa tim, uloga i percepcija žena u organizovanom kriminalu se takođe mogu menjati, kako žene u regionu postaju sve moćnije i njihova uloga u društvu eskalira. U suštini, kako žene preuzimaju aktivniju ulogu u formalnom sektoru, one takođe preuzimaju aktivniju, pa čak i vodeću ulogu u kriminalnoj ekonomiji.

SLIKA 2 Stopa razvoda širom Zapadnog Balkana.

Izvor: Eurostat, Približna stopa brakova i približna stopa razvoda, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00206/default/table?lang=sl>.

Da navedemo jedan primer, žene sa Zapadnog Balkana bile su deo zloglasnih Pink Pantera, grupe provalnika iz Crne Gore aktivnih širom Evrope početkom 2000-ih.²⁸ Postoje i izveštaji o ženama koje predvode organizovane kriminalne grupe, na primer, uključene u uzgoj kanabisa u Španiji²⁹ i kao regrutkinje za seksualni rad.³⁰ Zapravo, bilo je nekoliko slučajeva u 2020. godini u kojima su žene na Zapadnom Balkanu bile optužene za olakšavanje i posredovanje u seksualnom radu.³¹

Druge žene podržavaju vođenje kriminalnog preduzeća svoje porodice. Pretpostavlja se da su umešane i u pranje novca muških članova svoje porodice, kao i što pokazuje nedavna istraga Tužilaštva Srbije za organizovani kriminal o suprudi poznatog srpskog kriminalca.³² Intervjui su takođe ukazali na to da su žene uključene u krijumčarenje različitih vrsta nedozvoljene robe preko granica, posebno zato što je manja verovatnoća da će biti proveravane i pretresane od strane policije i graničnih policajaca nego muškarci.³³ Jedna glumica iz Severne Makedonije je 2019. godine uhapšena zbog omogućavanja krijumčarenja 700 kilograma kokaina u Španiji u ime svog partnera, kao i zbog organizovanja bankovnih transfera.³⁴

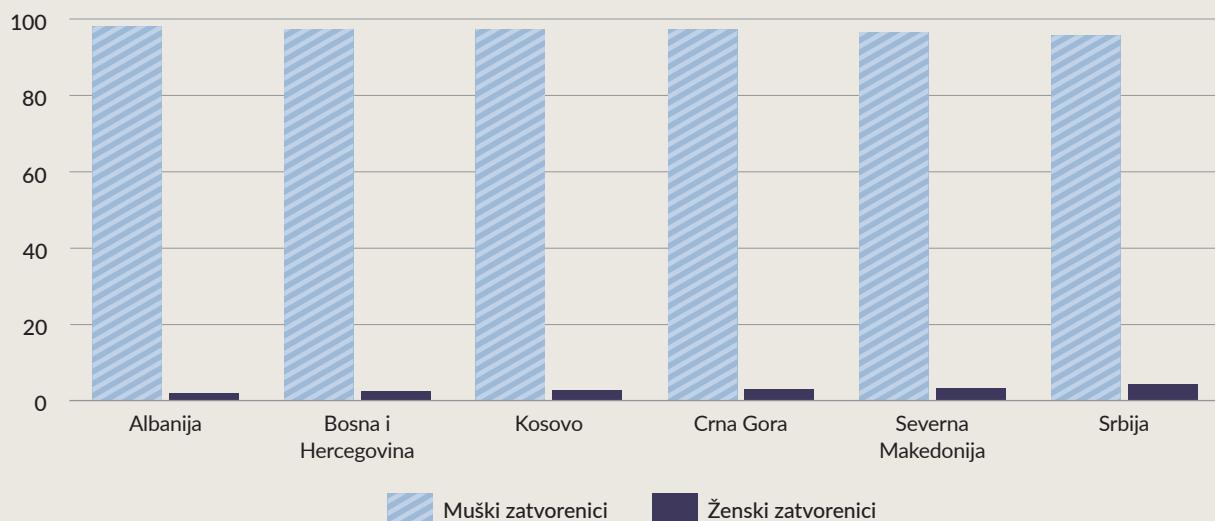
Promenljiva uloga žena u organizovanom kriminalu može se posmatrati i na društvenim mrežama, gde neke od njih postavljaju objave o svojim "dostignućima" i brzom pribavljanju (nedozvoljenog) novca, i promovišu slične vrednosti kao i muškarci koji se bave tim biznisom.

Uprkos sve većem učešću žena u organizovanom kriminalu, broj žena uhapšenih za ta krivična dela i dalje je mali – na primer, samo 7,2% od svih uhapšenih osoba u Bosni i Hercegovini u 2020. godini

bile su žene.³⁵ Manje od 5% zatvorenika na Zapadnom Balkanu su žene. Od 2012. do 2018. godine, samo 7% svih ljudi koji su osuđeni za umešanost u organizovanu kriminalnu grupu na Zapadnom Balkanu bile su žene.³⁶ Ovaj broj je nizak, posebno za krivična dela krijumčarenja narkotika.³⁷ Proporcionalno, međutim, čini se da postoji veći procenat žena koje su osuđene za druge vrste teških krivičnih dela, kao što je prevara.³⁸

Iako se čini da su zločini koje su počinile žene manje nasilni od slučajeva muškog kriminaliteta, važno je imati u vidu da rodne percepcije ne oblikuju samo ulogu koju pojedinci imaju u organizovanom kriminalu, već i odgovore organa reda i obrasce zabrane. Drugim rečima, tradicionalno poimanje roda među službenicima organa reda može da prejudicira njihovu tendenciju da zanemare potencijalnu ulogu ženskih počinilaca. Stoga, može biti slučaj da zatvorska populacija i zvanična statistika dovode do iskrivljenog odraza stvarnog kriminalnog okruženja Zapadnog Balkana.

Takođe, potrebno je napomenuti da uprkos višestrukoj ulozi koju žene imaju u organizovanom kriminalu širom regiona, predstavnici civilnog društva koje smo intervjuisali nisu pripisivali odgovornost ženama koje se bave organizovanim kriminalom, odražavajući tako tradicionalnu percepciju uloga žena u društvu.

SLIKA 3 Zatvorska populacija prema polu u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji (2020), Kosovu³⁹ (2021) u procentima.

Izvori: Podatke dostavilo Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine; Marcelo F Aebi and Mélanie M Tiago, Prison Population, Space I – 2020, Council of Europe, 15 December 2020, https://wp.unil.ch/space/files/2021/04/210330_FinalReport_SPACE_I_2020.pdf; A e dini sa meshkuj e sa femra në Kosovë aktualisht ndodhen nëpër burgje?, Siri, 11. maj 2021. godine, https://www.syri.net/syri_kosova/lajme/249905/a-e-dini-sa-meshkuj-e-sa-femra-ne-kosove-aktualisht-ndodhen-neper-burgje/; Ženski zatvori u BiH ima problema sa kapacitetom, Vijesti, 11. novembar 2019. godine, <https://www.bljesak.info/vijesti/flash/zenski-zatvori-u-bih-imaju-problema-s-kapacitetom/291600>.

Neostart, organizacija civilnog društva sa sedištem u Beogradu, Srbija, radi na izgradnji programa reintegracije žena nakon zatvora.

© Neostart

RODNO OSETLJIVI PRISTUPI SUZBIJANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA NA ZAPADNOM BALKANU

Kao što je pokazano u prethodnom odeljku, muškarci i žene su pogođeni organizovanim kriminalom i reaguju na njega na različite načine.⁴⁰ To su potvrdili i predstavnici OCD sa kojima je obavljen razgovor za ovaj izveštaj.⁴¹

Međutim, do sada je bilo malo fokusa na to kako je civilno društvo uzelo u obzir rod prilikom oblikovanja svojih odgovora na organizovani kriminal.⁴² Bolje razumevanje generičkih aspekata otpornosti na organizovani kriminal bi poboljšalo efikasnost podrške koja se pruža organizacijama zajednice. Neuzimanje u obzir rodnih razmatranja u programiranju otpornosti zajednice može izložiti žene većim rizicima i ranjivosti i produžiti ili pogoršati nejednakosti.⁴³

Zanimljivo je da iako je većina ispitanika u upitniku (videti gore navedeni sažetak) verovala da je njihov pristup rodno svestan ili čak rodno osetljiv, to se ne odražava uvek u izjavama o misiji njihovih organizacija niti je uključeno u njihove projektne predloge za nove aktivnosti.⁴⁴ Reakcije nekih predstavnika civilnog društva odražavale su tradicionalnu percepciju žena u društvu, pri čemu je jedan ispitanik čak izjavio da one obuhvataju samo „reference na rod zbog zahteva donatora“.⁴⁵

Drugi su tvrdili da, s obzirom na njihov „rad sa ženama, nije neophodno da se uzme pristup koji je rodno osetljiv“.⁴⁶ To ukazuje da se čak i među aktivistima civilnog društva na Zapadnom Balkanu, rod i dalje često smatra politički korektnim pitanjem koje treba uključiti samo da bi se zadovoljili donatori, a ne kao nešto što je zaista potrebno za rešavanje stvarnih problema, uključujući seksističko ponašanje.

Međutim, iako aktivisti mnogih organizacija formalno ne uključuju u svoje aktivnosti pozivanje na rod i imaju malo iskustva u izradi predloga projekata rodne svesti, mnogi to primenjuju na praktičnom nivou. Većina organizacija koje se bave mladima imaju različite projektne aktivnosti za mlade muškarce i žene, a takođe pružaju i inicijative koje aktivno pokušavaju da okupe različite društvene grupe za istim stolom. Na primer, klub Vllaznia tae kwon do u Skadru, u Albaniji, traži učešće mladih žena u svojim časovima borilačkih veština, kako kao studenti, tako i kao treneri.⁴⁷ Klub MASA u Mostaru, u BiH, organizuje fokus grupe na temu huliganstva u kojima redovno učestvuju i mladići i žene. Iako je huliganstvo samo po sebi «muška» tema (nijedna žena nije zvanično registrovana kao huligan na području Mostara), oni su otkrili da okupljanje obe grupe na zajedničkoj diskusiji povećava razumevanje fenomena i generiše nove ideje o mogućim koracima napred.⁴⁸

Pojam zbližavanja muškaraca i žena je posebno važan. Po rečima jednog učesnika fokus grupe: «u mnogim ruralnim i prigradskim područjima čini se da životi mladih muškaraca i žena idu paralelno. Oni imaju malo prilika da se upoznaju posle škole s obzirom na nedostatak društvenih aktivnosti».⁴⁹ Drugi učesnik fokus grupe je rekao: „Muškarci će ići u bar ili kladionicu ili se vozikati po gradu; žene će često pohađati privatne kurseve ili se sastajati u svojim domovima. Postoji malo mogućnosti za interakciju“.⁵⁰ Tokom fokus grupe organizovane u Albaniji u novembru 2020. godine, mladići su čak odbili da se pridruže diskusiji gde su žene bile prisutne jer ne učestvuju u „ženskim aktivnostima“.

U nekim slučajevima, OCD takođe rade sa stereotipima kako bi izgradile mostove i radile na razlikama među polovima. Na primer, nevladina organizacija koja radi sa mladima na sprečavanju upotrebe i distribucije narkotika u ruralnom delu Severne Makedonije izvestila je da koriste teme kao što je moda da motivišu devojčice da se pridruže njihovim aktivnostima, dok sport privlači učešće dečaka. Rad sa vršnjačkim (peer-to-peer) programima je posebno koristan jer mladi ljudi mogu da se povežu sa zajedničkim iskustvima koje dele sa ljudima svojih godina (umesto sa nastavnicima i odraslima). Na taj način, OCD su u mogućnosti da se ponekad čak i bave „teško dostupnim“ slučajevima. Aktivnosti „peer-to-peer“ takođe olakšavaju „pretvaranje suvih informacija u korisno znanje“.⁵¹

RODNO OSETLJIVA REINTEGRACIJA U SRBIJI POSLE ZATVORA

Dobar primer kreiranja rodno osetljivih odgovora na organizovani kriminal dolazi iz Srbije, gde OCD radi na sprečavanju kriminala i ima za cilj smanjenje ranjivosti na recidivizam pružanjem podrške bivšim prestupnicima u njihovim naporima da se reintegrišu. Neostart, čije je sedište u Beogradu, je do sada uglavnom radio sa muškarcima, pojedinačno i u grupama, jer su prethodni pokušaji da se žene podstaknu da se uključe u svoj program propali. Iako su žene pokazivale malo početnog interesovanja za svoje aktivnosti (oko 220 žena je trenutno u zatvorima u Srbiji), često su odustajale od programa.

Zbunjen tom reakcijom, Neostart je počeo da istražuje moguće razloge i utvrdio da žene puštene iz zatvora ili popravnih domova za mlade imaju različite potrebe od onih koje imaju muškarci. Kako je jedan član Neostarta objasnio: "Žene retko dolaze zbog osnovnih potreba, kao što su hrana, novac ili sklonište, jer na ovaj ili onaj način pronalaze novac i pokrivenе su. Međutim, one imaju druge potrebe – i potrebna im je podrška da pronađu zaposlenje."⁵² Žene puštene iz zatvora takođe se manje bore sa zavisnošću od droge od muškaraca. Na osnovu ovih zapažanja, Neostart je zauzeo novi pristup: preko programa koji su u potpunosti vodile žene, za žene, uključujući podršku psihologa koji je osmislio specijalne sesije fokusirane na ekspresivnu umetnost i snažniju vezu sa porodicom bivših osuđenika.⁵³

Jedna od ključnih briga za civilno društvo je rad sa ženama žrtvama organizovanog kriminala, posebno sa žrtvama trgovine ljudima. Nasilje nad ženama i dalje izaziva ogromnu zabrinutost. U Srbiji su 2019. godine više od 60 odsto žrtava zlostavljanja i mučenja bile žene.⁵⁴ U 2020. godini, 86% svih žrtava seksualnog kriminala u Albaniji bile su žene,⁵⁵ dok je jedna od tri žene u Bosni i Hercegovini prijavljena kao žrtva nasilja.⁵⁶ Jedna studija mapiranja organizacija civilnog društva na Zapadnom Balkanu pokazuje da postoje nevladine organizacije koje posebno pružaju pomoć ženama (i njihovoj deci) koje pate od posledica muškog nasilja ili su žrtve trgovine ljudima. Mnoge od njih organizuju savetovanja i pružaju skloništa za žene, dok druge pružaju servisne dežurne telefonske linije i savetovanje za muškarce.⁵⁷

Jedan od ključnih izazova za civilno društvo na Zapadnom Balkanu koje je identifikovano u izveštaju „Snažniji zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu“ više puta je istaknuto u diskusijama aktera civilnog društva oko zauzimanja rodno osjetljivijeg pristupa organizovanom kriminalu – naime široko rasprostranjeni nedostatak finansijskih sredstava za nevladine organizacije. Mnogi ispitanici su rekli da iako je rodna komponenta u njihovom radu često uslov donatora, u praksi nemaju privilegiju da se fokusiraju na rodnu osjetljivost jer se od njih traži da se prijave za različite vrste projekata, često prateći aktuelne zvučne reči u međunarodnoj zajednici, a ne lokalne potrebe. Grupa mladih ljudi iz Mostara objasnila je da su „ovih dana OCD primorane da se prijave na pozive za predloge za finansiranje samo da bi preživele. Međutim, nema fokusa na prevenciju kriminala i rod. Ako bi postojala mogućnost da se sagledaju potrebe zasnovane na polu, naša organizacija bi takođe mogla da napravi prilagođene inicijative.“⁵⁸ Drugi izazov je nedostatak smernica o rodu i organizovanom kriminalu, posebno na lokalnim balkanskim jezicima, kao i činjenica da je kapacitet civilnog društva da ponudi specijalizovane aktivnosti različitim grupama korisnika ograničen. Mnoge organizacije, naročito u manjim zajednicama, imaju samo šačicu zaposlenih. Ambiciozni mladi ljudi često odlaze da rade u većim gradovima, u nadi da će imati stabilnije mogućnosti za zapošljavanje.

Nevladina organizacija u Beogradu pokrenula je poseban program reintegracije za bivše zatvorenice koji u potpunosti vode žene. © Officer Bimbleberry preko Wikipedije

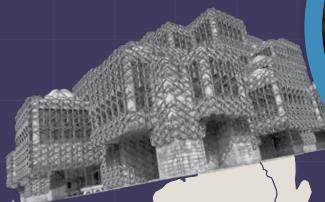
Aktivist civilnog društva razgovara o trendovima organizovanog kriminala sa mladima u riziku u Albaniji.
© Omladinski centar Vlora

ULOGA ŽENA U ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA

Razumevanje pokretača organizovanog kriminala pomaže u raspakivanju različitih komponenti i omogućava zajednicama koje su najviše pogodjene organizovanim kriminalom da na odgovarajući način reaguju i izgrade otpornost. Iako se angažovanje u organizovanom kriminalu često pripisuje pritisku društva i očekivanjima zasnovanim na tradicionalnim rodnim ulogama, prethodno poglavlje je pokazalo da je rod jednako važna komponenta u odgovorima civilnog društva na ranjivosti na organizovani kriminal. Rod takođe igra važnu ulogu u rukovodstvu OCD.

Žene su na čelu mnogih OCD na Zapadnom Balkanu (kao i u drugim delovima sveta); one su akteri promena i izvori otpornosti u rešavanju ranjivosti u vezi sa organizovanim kriminalom i korupcijom. Kao što je prikazano na slici 4, one rade sa decom i omladinom na podizanju svesti o rizicima organizovanog kriminala, kao i sa korisnicima droga ili žrtvama trgovine ljudima. Takođe izveštavaju sa prvih linija o trenutnim trendovima u distribuciji i upotrebi droga. Iako su podaci o tome ko radi za OCD ograničeni, jer su nacionalni registri i baze podataka zastareli i ne pružaju tačne informacije o profilima zaposlenih, odnos žena i muškaraca koji rade u civilnom društvu je približno 55:45.⁵⁹

ŽENE NA PRVOJ LINIJI FRONTA OTPORNOSTI NA ZAPADNOM BALKANU

U Crnoj Gori, Fond za otpornost podržava novinarsku organizaciju koju vode žene koje rade na otkrivanju uloge muškaraca i žena u organizovanom kriminalu širom zemlje.

U Crnoj Gori žene prednjače u pomaganju osoba koje koriste droge.

Organizacije civilnog društva na Kosovu koje vode žene daju svoj glas kako bi izvestile o korupciji i ohrabrike zajednice da napreduju.

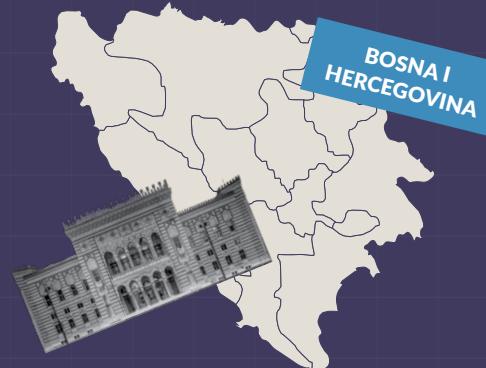
ALBANIJA

U Albaniji, žene predvode omladinske centre da podigneju svest o ranjivosti povezanih sa uzgojem kanabisa i nude alternativne mogućnosti zapošljavanja mladima koji su rizični.

U Bosni žene rade sa decom na suzbijanju maloletničke delikvencije i huliganizma.

BOSNA I HERCEGOVINA

Svi predstavnici civilnog društva sa kojima je razgovarano su se složili da postoji široko prihvatanje i uvažavanje žena u civilnom društvu. Zaista, iako se društvo Zapadnog Balkana često smatra muški orijentisanim i patrijarhalnim, često su žene te koje hrabro vode lokalne pokrete za jačanje otpornosti u svojim zajednicama, uključujući borbu protiv organizovanog kriminala i korupcije.

Međutim, žene u civilnom društvu se suočavaju sa specifičnim izazovima, uključujući nedostatak ekspertize o pitanjima kriminala i korupcije, kao i specifičnih bezbednosnih pitanja. Predstavnica civilnog društva sa Kosova tvrdi da žene ponekad nisu sklone da prihvate izazovne teme kao što su organizovani kriminal i korupcija, osim ako je fokus posebno na rodu.⁶⁰ Tradicionalna percepcija je da se od žena ne očekuje da vode društvene pokrete ili promovišu ekonomski razvoj. Ovim ograničenjima je posebno teško upravljati na mestima gde se prostor za civilno društvo smanjuje, ili gde vlade koriste nevladine organizacije u organizaciji vlade (GONGO) da unaprede svoje interese, čime nanose štetu poverenju u zajednicu i nezavisno civilno društvo.

ŽENE U PRVIM REDOVIMA ISTRAŽUJU ORGANIZOVANI KRIMINAL:

Izveštava se da je manje žena nego muškaraca istraživačkih novinara na Zapadnom Balkanu, ali one igraju ključnu ulogu u rasvetljavanju organizovanog kriminala i izražavanju zabrinutosti svojih zajednica. Dve hrabre žene koje prednjače u podizanju svesti javnosti su Tatjana Lazarević, glavna i odgovorna urednica KosSeva iz Kosovske Mitrovice na Kosovu, i Brankica Stanković, urednica dokumentarnog programa "Insajder" na TV stanici B92 u Srbiji. Postoje mnoge druge širom regiona koje prate i istražuju organizovani kriminal i korupcije u svojim zajednicama.

Iako je bilo samo nekoliko slučajeva u kojima su organizacije civilnog društva bile direktno ugrožene od strane organizovanog kriminala, situacija je za mnoge novinare drugačija. Lazarević i Stanković su doživele pretnje; zapravo, Brankica Stanković živi pod policijskom zaštitom više od pet godina, nakon stalnih pretnji ubica i kriminalnih mreža baziranih na huliganskim pokretima.⁶¹ U aprilu 2020. godine, Lazarević je nakratko uhapšena nakon navodnog kršenja policijskog časa tokom pandemije virusa COVID-19, a sada joj preti krivična prijava.⁶² Pretnje poslate putem društvenih medija i lažnih vesti takođe postaju zabrinjavajuće, posebno za one koji se bave pitanjima vezanim za korupciju i kriminal u životnoj sredini.⁶³

**Žene su na čelu
mnogih OCD na
Zapadnom Balkanu.**

Uprkos ovim izazovima, postoje i mogućnosti za žene u civilnom društvu. Žene se smatraju posebno inovativnim u izgradnji zdravih odnosa i poverenja u institucije i snage reda, i u zagovaranju šire uloge civilnog društva u zajednici. One su ključne za promovisanje uloge obrazovanja, osnaživanja mladih i rodne ravnopravnosti u smanjenju ranjivosti na organizovani kriminal.

Žene, posebno one koje vode omladinske centre, takođe se često smatraju uzorima za zajednice. „Ideje i energija mladih u Valoni su moj svakodnevni izvor inspiracije“, rekla je Alekta Lamani, lider omladinskog centra u Valoni, u Albaniji, koji radi na tome da ponudi alternativne puteve lokalnoj omladini. Ona tvrdi da je, iako je važno sprovoditi projekte i održavati rad organizacije, od vitalnog značaja „setiti se da možemo da promenimo živote mladih ljudi“.⁶⁴ Lamani predstavlja samo jedan od mnogih slučajeva na Zapadnom Balkanu koji zaslužuju priznanje, jer su od ključne važnosti za motivisanje i podsticanje mladih ljudi da učestvuju i budu aktivni u svojim zajednicama.

Međutim, dok se analizira kako iskoristiti ženske uloge da se smanji ranjivost na organizovani kriminal i da se osnaže ljudi u njihovim zajednicama, takođe je važno razmotriti da li trenutni okviri otpornosti dodatno učvršćuju postojeće nejednakosti i povećavaju opterećenja za žene. Drugim rečima, trebalo bi da izbegavamo opasnost od vršenja prevelikog pritiska na OCD da se nose sa organizovanim kriminalom, povećavajući na taj način rizike za hrabre žene koje pokušavaju da urade pravu stvar u svojim zajednicama. Umesto toga, lokalne i nacionalne vlade na Zapadnom Balkanu bi trebalo da se obrate organizacijama civilnog društva na čijem čelu su žene, kao partnerima i saveznicima u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije. U isto vreme, donatori bi trebalo da podrže i osnaže svoj važan posao koji čini mnogo za izgradnju otpornosti u ranjivim zajednicama.

Učesnici na lokalnom događaju održanog kako bi se razgovaralo o upotrebi droga u Štipu, Sjeverna Makedonija.

© Double Hope

NAPREDOVANJE

Uloga roda u organizovanom kriminalu je važna, ali nije dobro shvaćena. Stoga je, kako je pokazalo ovo istraživanje, važno bolje razumeti pokretače i one koji omogućuju organizovani kriminal i poboljšati odgovor civilnog društva na ovaj fenomen.

Da bismo napredovali, važno je prepoznati višestruku ulogu koju žene imaju i u suprotstavljanju i u vršenju organizovanog kriminala, i priznati da neke žene nisu pasivni posmatrači u aktivnostima organizovanog kriminala, već imaju centralne uloge kao učesnice u organizovanom kriminalu. Pored toga, od ključne je važnosti razumeti i suprotstaviti se negativnim uzorima koji privlače mlade, i muškarce i žene, na organizovani kriminal. Takav pristup treba da pomogne u smanjenju rizika za žene i kao potencijalne žrtve i kao počinioce organizovanog kriminala i u rešavanju opasnosti od toksične muškosti na način koji može da pomogne da se smanji ranjivost na organizovani kriminal. Rodno fokusiran pristup bi takođe osnažio žene lidere civilnog društva koje su često na prvim linijama borbe protiv organizovanog kriminala i korupcije u zajednici.

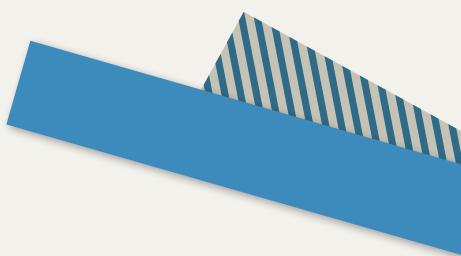
NAPOMENE

- 1 Kristina Amerhauser i Walter Kemp, Snažnije zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu, GI-TOC, mart 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 2 Lucia Bird, Preispitivanje otpornosti: uloga žena u odgovorima zajednice na organizovani kriminal, GI-TOC, maj 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Rethinking-Resilience-The-role-of-women-in-community-responses-to-organized-crime-GITOC-Resilience-Fund.pdf>.
- 3 SEE-Obs, Bilten rizika, broj 2, oktobar-novembar 2020, GI-TOC, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/11/SEE-Obs-Risk-Bulletin-2.pdf>; SEE-Obs, Bilten rizika, broj 9, septembar 2021, GI-TOC, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/10/WB-RB09-ENGLISH-WEB-30Sep2021.pdf>.
- 4 Zaključci diskusije na sastanku ekspertske grupe o metodologijama istraživanja organizovanog kriminala i korupcije na Zapadnom Balkanu, septembar 2021. godine, Zagreb, Hrvatska.
- 5 Rodni i teški i organizovani kriminal, Napomena o smernicama Stabilizacione jedinice za HMG, Stabilizaciona jedinica, Ujedinjeno Kraljevstvo, april 2020.
- 6 Kancelarija UN za drogu i kriminal (UNODC), Merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, 2020, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 7 Crnogorski narko rat odnosi se na spor između klanova Kavač i Škaljari Crne Gore koji je počeo 2014. godine zbog nestale pošiljke kokaina. Za listu ubistava povezanih sa sporom videti Crna knjiga, KRIK/ Radio Slobodna Evropa, <https://www.crnaknjiga.rs/>.
- 8 Rodni i ozbiljni i organizovani kriminal, Smernice jedinice za stabilizaciju za HMG, Stabilizaciona jedinica, Velika Britanija, april 2020; R Haines i T O'Neil, Stavljanje roda u analizu političke ekonomije: Zašto je to važno i kako to uraditi, Mreža za rod i razvoj, maj 2018, <https://gadnetwork.org/gadn-resources/2018/5/9/putting-gender-in-political-economy-analysis-why-it-matters-and-how-to-it>.
- 9 Rodni i teški i organizovani kriminal, Napomena o smernicama Stabilizacione jedinice za HMG, Stabilizaciona jedinica, Ujedinjeno Kraljevstvo, april 2020.
- 10 Reference na Kosovo u ovom Izveštaju se iznose ne dovodeći u pitanje stavove o statusu i u skladu su sa UNSCR 1244/1999 i savetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.
- 11 Bojan Dobovšek i Boštjan Slak, Žene i deca u Centru za sprečavanje organizovanog kriminala. U H Kury S Redo i E Shea (ur.), Žene i deca kao žrtve i prestupnici: pozadina, prevencija, reintegracija. Springer, 2016, 557–573.
- 12 Zaključci iz intervjua sa predstvincima civilnog društva i fokus grupama u Albaniji (novembar 2020), Bosni i Hercegovini i Severnoj Makedoniji, oktobar i novembar 2021. godine.
- 13 Diskusija fokus grupe u Albaniji, novembar 2020, i Bosni i Hercegovini, novembar 2021.
- 14 Intervju sa istraživačkim novinarom u Albaniji, novembar 2021. godine. Za više informacija o ulozi muzike u organizovanom kriminalu pogledajte Elena Krsmanović, Crimen et Circenses: Srpska turbo folk muzika i organizovani kriminal. U D Siegel i F Bovenkerk (ur.), Zločin i muzika. Springer, 2021, 149–167.
- 15 Intervju sa Ivanom Đorđevićem iz Etnografskog instituta u Beogradu, Srbija, jul 2021.
- 16 Vidi takođe Carlo Morselli i David Décaray-Hétu, Svrha olakšavanja kriminala na sajtovima za društveno umrežavanje: Pregled i analiza fenomena „sajberbanginga“, Mali ratovi i pobune, 41, 1, 152–170, <https://doi.org/10.1080/09592318.2013.740232>.
- 17 Kristina Amerhauser i Walter Kemp, Snažnije zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva

- na Zapadnom Balkanu, GI-TOC, mart 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 18 Upućivanje na CV u ovom kontekstu odnosi se na diplomu ili univerzitetsko obrazovanje. Iskustvo u borilačkim veštinama, privatno obezbeđenje i IT smatraju se sredstvima u poslovima organizovanog kriminala. Fokus grupe sprovedena sa mladima u Mostaru, Bosna i Hercegovina, novembar 2021. godine.
- 19 Fokus grupe sprovedene u Kukešu, Albanija, novembar 2020. godine.
- 20 SEE-Obs, Bilten rizika, broj 2, oktobar-novembar 2020, GI-TOC, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2020/11/SEE-Obs-Risk-Bulletin-2.pdf>. To potvrđuje i literatura iz drugih delova sveta, na primer u Ana Jadrešin i Jelena Mustapić, ŽENE KOJE ČINE KAZNENA DJELA, Život i škola: časopis za teoriju i praksu obrazovanja, 60, 32, 129–135, <https://hrcak.srce.hr/131222>.
- 21 Međunarodna organizacija rada, O MOR-u u Bosni i Hercegovini, maj 2021. godine, https://www.ilo.org/budapest/countries-covered/bosnia-herzegovina/WCMS_471903/lang--en/index.htm.
- 22 Treba imati u vidu da se razlika u platama između polova u Albaniji zasniva na podacima o platama koje su prijavljene u poreskom zavodu. Kao rezultat neformalnosti, često se prijavljuju manje plate, posebno za više nivoe, što se uglavnom odnosi na muškarce. Stoga se pretpostavlja da je stvarna razlika u platama između polova veća. Vidi: Indeks rodne ravnopravnosti za Republiku Albaniju 2020, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite i Institut za statistiku Republike Albanije, http://www.instat.gov.al/media/6661/gender_equality_index_for_the_republic_of_albania_2020.pdf.
- 23 Međunarodna organizacija rada, Državni program dostojanstvenog rada 2019-2021. Crna Gora, 2019, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_mas/---program/documents/genericdocument/wcms_679155.pdf.
- 24 Mihajlović: Rodna razlika u platama do 16 odsto u Srbiji, N1, 18. septembar 2020, <https://rs.n1info.com/english/news/a641115-mihajlovic-gender-pay-gap-up-to-16-percent-in-serbia/>.
- 25 Intervju sa ženom iz sela Zheje koja se bavi uzgojem kanabisa, mart 2020.
- 26 Fatjona Mejdini, Uzgoj kanabisa u Albaniji. Procena, maj 2020, GI-TOC. (neobjavljen izveštaj)
- 27 Važno je priznati da se ovaj razvoj odvija različitim stopama širom regiona i da je mnogo sporiji u ruralnim delovima. Američka agencija za međunarodni razvoj, USAID/Izveštaj o rodnoj analizi Severne Makedonije, 1. jul 2019. godine, <https://banyanglobal.com/wp-content/uploads/2019/09/USAID-North-Macedonia-Gender-Analysis-Report.pdf>.
- 28 Walter Kemp, Krivi kaleidoskop, GI-TOC, jun 2017. godine, https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2017/07/OC_balkans.pdf.
- 29 Srpsinja na čelu narko-bande: Hapšenje u Španiji, pokrenuta policijska akcija, 28. septembar 2020. godine, ATV, <https://www.atvbl.com/vijesti/svijet/srpsinja-na-celu-narko-bande-hapsenje-u-spaniji-pokrenuta-policijska-akcija-28-9>.
- 30 UNODC, Merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, 2020, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 31 Na primer, videti Uhapšena žena: Osumnjičena za posredovanje u vršenju prostitucije, Vijesti, 31. jul 2020. godine <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-chronika/456217/uhapsena-zena-osumnjicena-za-posredovanje-u-vrsenju-prostitucije>; Uhapšena Podgoričanka: Osumnjičena za trgovinu ljudima i posredovanje u prostituciji, Vijesti, 19. novembar 2020. godine <https://www.vijesti.me/vijesti/crna-chronika/487629/uhapsena-podgoricanka-osumnjicena-za-trgovinu-ljudima-i-posredovanje-u-prostituciji>; POLICIJA UHAPSILA ŽENU POD SUMNJOM DA SE BAVI POSREDOVANJEM U VRŠENJU PROSTITUCIJE, Kraljevo, 10. septembar 2020. godine, <https://kraljevo.online/2020/09/crna-chronika/uhapena-zena-makro/>; Sud BiH potvrdio optužnicu protiv starlete Tijane Ajfon, Radio Sarajevo, 12. decembar 2020. godine, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/crna-chronika/sud->

- bih-potvrdio-optuznicu-protiv-starlete-tijane-ajfon/399610.
- 32 Milica Vojinović, Belivukova žena i tašta saslušane, braniće se sa slobode, KRIK, 09.12.2021. godine, <https://www.krik.rs/belivukova-supruga-i-tasta-saslusane-branice-se-sa-slobode/>. Uloga žena u pranju novca nije ništa novo. Vidi i Umiješana i državljanica BiH: U mreži Roka Snežića i novac preduzeća iz Maribora?, N1 Slovenija, 3. avgust 2021. godine, <https://ba.n1info.com/regija/umijesana-i-drzavljanica-bih-u-mrezi-roka-snezica-i-novac-preduzeća-iz-maribora/>.
- 33 Ovo se prenosi i u medijima. Na primer, pogledajte PROFESORKA IZ BEOGRADA ČLAN MEĐUNARODNE KRIMINALNE GRUPE: Otišla da vidi Višegrad, uhapšena poternici INTERPOLA!, Kurir, 25. avgust 2020. godine, <https://www.kurir.rs/crna-hronika/3520403/profesorka-iz-beograda-clan-medjunarodne-kriminalne-grupe-otisla-da-vidi-visegrad-uhapsena-po-poternici-interpol-a>.
- 34 Slučaj predstavljen na sastanku UNODC-a u Skoplju, decembar 2021. godine. Vidi i Produžava se istraživački posao 700 kilograma kokaina u Španiji, Sitel, 20. decembar 2019. godine, <https://sitel.com.mk/prodolzhuva-istragata-za-zaplenetite-700-kilogrami-kokain-vo-shpanija>.
- 35 Demografija i socijalna statistika. Punoljetni počinjoci krivičnih djela u Bosni i Hercegovini, 2020. godine, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, 31. avgust 2021. godine, https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2021/CRI_02_2020_Y1_1_BS.pdf.
- 36 UNODC, Merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu, 2020, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 37 Ovaj zaključak je zasnovan na pregledu zvaničnih statističkih podataka koje su dostavili nacionalni organi. Autori potvrđuju da je u suprotnosti sa nalazima izveštaja UNODC-a „Merenje organizovanog kriminala na Zapadnom Balkanu“ iz 2020. godine, <https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf>.
- 38 Od svih zatvorenika u Albaniji, 1,8 odsto su žene. Međutim, 3,5 odsto svih koji su počinili prevaru bile su žene. Videti Žene i muškarci u Albaniji, Instituti i Statistikave Republike Albanije, 2021, <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>; Žene i muškarci u Republici Srbiji, Republički zavod za statistiku, 2020, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/PdfE/G20216001.pdf>.
- 39 Pominjanje Kosova u ovom izveštaju ne dovodi u pitanje ničije stavove u pogledu njegovog statusa i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti UN 1244/1999 i savetodavnim mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova.
- 40 Za dodatne informacije, pogledajte Felice Carabellese et al., Psihopatska dimenzija žena u mafiji, *International Journal of Law and Psychiatry*, 74, 2–3, https://www.researchgate.net/publication/348680403_The_psychopathic_dimension_in_women_of_mafia i Felice Carabellese et al., Žene i muškarci mafije između tradicionalnih kulturnih konteksta i novih društvenih uloga, *Behavioral Sciences and the Law*, 39, 5, https://www.researchgate.net/publication/354023799_Women_and_men_of_mafia_between_traditional_cultural_contexts_and_new_social_roles.
- 41 To potvrđuje i nacionalna statistika o počinjocima i povređenim licima.
- 42 Redak izuzetak je izveštaj Lucije Bird, Ponovno razmišljanje o otpornosti. Uloga žena u odgovorima zajednice na organizovani kriminal, GI-TOC, maj 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/05/Rethinking-Resilience-The-role-of-women-in-community-responses-to-organized-crime-GITOC-Resilience-Fund.pdf>.
- 43 Isto.
- 44 Rezultati onlajn istraživanja koje je sproveo GI-TOC sa stipendistima Fonda za otpornost u novembru 2021. godine.
- 45 Isto.
- 46 Intervju sa predstavnikom civilnog društva u Tetovu, Severna Makedonija, novembar 2021.
- 47 Sportski klub je veoma uspešan, a njegovi muški i ženski učenici osvajaju trofeje na nacionalnom

- nivou. Intervju sa predstavnicima kluba u Albaniji, novembar i decembar 2021. godine.
- 48 Intervju sa predstavnikom civilnog društva u Mostaru, Bosna i Hercegovina, decembar 2021.
- 49 Sastanak fokus grupe sa mladima u Bosni i Hercegovini, novembar 2021. godine.
- 50 Izjava na fokus grupi sa mladima u Kamzi, Albanija, novembar 2020.
- 51 Intervju sa predstavnikom civilnog društva iz Severne Makedonije, oktobar 2021. godine.
- 52 Intervju sa Darjanom Vulevićem, Centar za prevenciju kriminala i postpenalnu pomoć Neostart, decembar 2021. godine.
- 53 Isto.
- 54 Žene i muškarci u Republici Srbiji, UN Women, 2020, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/PdfE/G20216001.pdf>.
- 55 Žene i muškarci u Albaniji, 2021, Instat, <http://www.instat.gov.al/media/8713/burra-dhe-gra.pdf>;
- 56 Ivan Katavić, Milorad Milojević, Svaka treća žena u BiH žrtva nasilja u porodici, zakoni o njihovoj zaštiti 'mrtvo slovo' na papiru, Radio Slobodna Evropa, 27.01.2021. godine, <https://www.slobodnaevropa.org/a/nasilje-u-porodici-u-bih-zakoni-o-zastiti/31072664.html>.
- 57 Kristina Amerhauser i Walter Kemp, Snažnije zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu, GI-TOC, mart 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 58 Fokus grupa sprovedena sa mladima u Mostaru, Bosna i Hercegovina, novembar 2021. godine.
- 59 Kristina Amerhauser i Walter Kemp, Snažnije zajedno: jačanje otpornosti civilnog društva na Zapadnom Balkanu, GI-TOC, mart 2021, <https://globalinitiative.net/wp-content/uploads/2021/03/WBalkans-CSOs-web.pdf>.
- 60 Intervju sa predstavnikom civilnog društva sa Kosova, decembar 2021. godine.
- 61 BRANKICA STANKOVIĆ, Srbija: Borba za istinu, Srce koje nikada ne umire, nije datirano, <http://www.aheartthatneverdies.tv/brankica-stankovic/>; Ivana Milanović Hrasovec, Ceo život u vanrednom stanju, Kossev, 10. februar 2019. godine, <https://kossev.info/an-entire-life-in-an-extraordinary-state/>.
- 62 OEBS, predstavnik OEBS-a za slobodu medija zabrinut zbog pritiska na KoSSev onlajn portal i njegovog glavnog urednika na Kosovu, 12. april 2020, <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/450085>.
- 63 Intervju sa predstavnikom civilnog društva sa Kosova, decembar 2021. godine.
- 64 Intervju sa Alektom Lamani u Albaniji, decembar 2021. godine.

resiliencefund.globalinitiative.net

